



Asya Studies

Akademik Sosyal Arařtırmalar / Academic Social Studies

Year: 9, Number: 33, p. 357-374, Autumn 2025

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Ada Sancağı Midilli'de Bulunan Vakıf ve Dini Eserler (Osmanlı Arşiv Kaynaklarına Göre)

Foundations and Religious Works in the Island Sanjak of the Ottoman Empire, Midilli, in the 16th Century (According to Ottoman Archive Sources)

ISSN: 2602-2877 / E-ISSN: 2602-263X

Araştırma Makalesi
Research Article

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
17/04/2025

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
01/08/2025

Makale Yayım Tarihi
Article Publication Date
25/09/2025

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Afşın Ünal

Erciyes Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

afsin@erciyes.edu.tr

ORCID:0000-0002-4730-2159

Öz

Türklerin Ege Adaları ile ilgisi Anadolu'nun fethi ile başlamıştır. Malazgirt Zaferi'nden 8-10 yıl sonra Batı Anadolu'da ilk Türk yerleşmelerine tanık olunmaktadır. Nitekim, genç yaşta Anadolu'da tutsak edilen ve uzun süre Bizans sarayında yaşayan Çaka Bey, 1081 yılında, İzmir taraflarında bu bölgeye yeni gelmiş Türkmenleri, beyliği etrafında toplamayı başarmıştı. Bundan sonra da sık sık Ege Adaları'na ve Bizans'a karşı saldırılarda bulundu. Birinci Haçlı Seferi sonunda Batı Anadolu kıyıları yeniden Bizans egemenliğine girince Türklerin adalarla bağlantısı geçici bir süre için kesilmiş oldu. Bu bağlantı, Beylikler Dönemi'nde tekrar kurulmuştur. Türklerin Ege Adaları ile ilgileri eskiye dayanmaktadır. Bu ilişkiler, önceleri sınırlı bir düzeyde iken, Beylikler Dönemi'nde yoğunlaşmıştır. Çalışmamıza konu olan Midilli Adası ve diğer Ege Adaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde, yüz yıla yakın bir süre içinde kesin olarak Türk egemenliği altına alınmışlardır. Bundan sonraki süreçte, Midilli Adası'nda köyler kasabalar yani yerleşim birimleri ve buralarda oturan insanlar resmi kayıt altına alınmıştır. Sadece nüfus değil, üretilen tarım ürünleri, bağ bahçe ürünleri vs. kayda geçirilmiştir. Devletin fert başına alacağı vergiler de tapu kayıtlarına yazılmıştır. Çalışmamızda XVI. Yüzyıl arşiv kayıtlarına göre, adanın ilk ahalisinin gayr-i müslimler olduğu düşünülürse elbette manastır ve kiliseler mevcut idi, ama sonradan devlet eliyle Müslüman ahali de getirilip yerleştirildiğine göre Midilli'de bu tarihlerde vakıflar var mı idi, dini eserler nelerdir, cami, mescit var mı idi, bu sorulara cevap aramaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Midilli, Vakıf, Cami, Osmanlı, Nüfus

Abstract

Turkish settlements were witnessed in Western Anatolia. Indeed, Çaka Bey, who was captured in Anatolia at a young age and lived in the Byzantine palace for a long time, managed to gather the newly arrived Turkmens around İzmir around his principality in 1081. After this, he frequently attacked the Aegean Islands and Byzantium. When the coasts of Western Anatolia came under Byzantine rule again at the end of the First Crusade, the Turks' connection with the islands was temporarily cut off. This connection was reestablished during the Principality Period. The Turks' interest in the Aegean Islands dates back to the past. These relations, which were previously limited, intensified during the Principality Period. Lesbos Island and the other Aegean Islands, which are the subjects of our study, were definitely brought under Turkish sovereignty in a period of almost a hundred years during the rise of the Ottoman Empire. In the following process, villages, towns, namely settlements and the people living there were officially recorded on the island of Lesbos. Not only the population, but also the agricultural products produced, vineyard and garden products, etc. were recorded. The taxes to be collected per person by the state were also recorded in the land registry records. In our study, according to the 16th century archive records, if we consider that the first inhabitants of the island were non-Muslims, there were of course monasteries and churches, but since Muslim people were also brought and settled by the state later, we tried to find answers to these questions: were there foundations in Lesbos at that time, what were the religious works, were there mosques and mescids.

Keywords: Mytilene (Lesbos), Foundation, Mosque, Ottoman, Population

Atf Bilgisi / Citation Information

Ünal, A. A. (2025). XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ada sancağı Midilli'de bulunan vakıf ve dini eserler (Osmanlı arşiv kaynaklarına göre). *Asya Studies*, 9(33), 357-374.
<https://doi.org/10.31455/asya.1678718>

GİRİŞ

Ege Denizi'ndeki stratejik konumundan dolayı, ilk çağlardan beri siyasi hadiseler sahne olan Midilli Adası, zaman zaman özerkliğini korumuşsa da, çoğunlukla yabancı devletlerin istilasına uğramıştır. Çok eski zamanlarda, Trakya'da ve Truva'da sömürgeler kuran Midilli hâkimleri, tüccarları vasıtasıyla, birçok zengin memleketlere ulaşmışlardır. Daha sonra ada, birçok rakip siteye bölünerek, Mytilene (Midilli'nin eski adı) dışında, bütün sitelere hâkimiyetini kabul ettirdi. Persler eline geçen Midilli, bir süre sonra Perslere isyan etti, özerk yapısını korudu. Midilli, İskender İstilasından sonra Ptolemaios Hanedanı'nın, sonra Roma İmparatorluğu'nun sınırları içine girdi. Roma İmparatorluğu, 395 yılında ikiye ayrılınca, Doğu Roma'nın payına düştü (Wissowa, ss. 2107-2133; Gürsu, 1979; ss. 335-341).

Türkler, Anadolu'yu fethettikten sonra, kıyılarına indiler. 1091 yılında, İzmir emiri Çaka (Çaha) Bey'in hazırladığı deniz kuvvetleri, öteki Ege Adaları gibi, Midilli'yi de aldı. Çaka Bey'in gün geçtikçe tehlikeli olması üzerine, Bizans imparatoru Alexsios Komnenos, bir plan hazırlayarak, Çaka ile damadı I. Kılıçaslan'ın arasını açtı. Bizans'ın kışkırtması üzerine Kılıçaslan, kayınbabasının üstüne yürüdü ve Çaka'yı öldürttü. Çaka'nın ölümünden sonra, Bizans, Midilli'yi tekrar ele geçirdi (Kurat, 1987, ss. 58-80; Tezel, 1973, ss. 6-8). 1355'te Bizans İmparatoru İoannis Paleologos V, Midilli'yi Ceneviz asilzâdelerinden Francesco Gattilusio ile evlenen kız kardeşi Maha'ya verdi. Böylece Midilli Gattilusio Dukalığı'nın eline geçti ve yüzyıldan fazla bir süre bu ailenin elinde kaldı (Ostrogorsky, 1991, s. 488).

İstanbul'un, Fatih sultan Mehmet tarafından 1453 de alınmasını müteakip, yıllık vergi 3.000 dukaya çıkarılarak, aynı antlaşma devam etmiştir. Nitekim rahatsızlanan Dorino'nun yerine kral naibi olarak idareyi ele alan Dominico, İstanbul'a sık sık ziyaretler yaptı (Tansel, 1999, s. 233).

1455 yılında Dorino öldüğü zaman, yerine resmen geçen Dominico, bu saltanat değişikliğini haber vermek ve aynı zamanda Midilli Adası'nın senelik vergisini ödemek üzere, Ducas'ı İstanbul'a gönderdi. Fakat Osmanlı ananesine göre, bu ziyarette bizzat yeni hükümdar Dominico'nun bulunması icap ettiğinden, Ducas, Dominico ile beraber Fatih Sultan Mehmed'i İzladi'de tekrar ziyaret ettiklerinde, Veziriazam Mahmut Paşa ile de görüştüler, Midilli Adası hakkında, yeminle teyit edilen bir antlaşma yaptılar. Bu antlaşmaya göre, vergi verdikleri gibi korsan tecavüzlerinden Osmanlı Devleti'ni haberdar edecekler, bunu yapamadıkları takdirde de bu yüzden Osmanlı Devleti'nin uğradığı zararları karşılayacaklardı (Ducas, 1956, s. 205).

Fatih'in, adalarda göstermiş olduğu bu faaliyet, Papalığı telaşa düşürmüştü, Papa 1457'de kendi parası ile bir donanma vücuda getirerek, Kardinal Lui Scrampa kumandasında bir donanmayı Adalar Denizi'ne gönderdi. Esas gayesi, adaları, Osmanlılar aleyhine birleştirmek olan bu donanma (Ducas, 1956, s. 208), Midilli'ye geldiğinde, yeni donanma kumandanı Ludivico, Midilli Prensleri ile anlaşmaya muvaffak oldu (Tansel, 1999, s. 236). Papa donanmasından ayrılan 12 gemi, adanın muhafazası için bırakıldı (Tarih-i Ebu'l Feth, 1977; ss. 76-77).

Fatih Sultan Mehmet, Akdeniz'in doğusu üzerindeki amaçlarını gerçekleştirmek için, bu denize giden yol üzerindeki adaları, hâkimiyeti altına almaya çalıştı. Çanakkale Boğazı'na ve Anadolu sahillerine en yakın olanlardan işe başlayarak, kısım kısım daha uzaktaki adalara

nüfuza çalışan Padişah, bu suretle yabancılara sığınacak bir yer bırakmıyor, Türk sahillerine yapılacak korsanlık hareketlerini önüyor, bu sahadaki her türlü ticaret faaliyetini ele almış oluyordu. Esasen, Anadolu Türk topraklarının bir devamı gibi görülen bu adaların bazıları Bizans'a, bir kısmı Venedik ve Cenevizlilere ait bulunuyordu. İstanbul'u almayı başaran Fatih Sultan Mehmet, Bizans'a ait olan toprakların, kendi idaresi altında tekrar birleşmesini istiyordu. Onun için, Adalar Denizi'nde Bizanslılara ve yabancılara ait olan adaları almak üzere, İstanbul'un fethinden sonra, harekete geçti. Çanakkale Boğazı'nın hemen dışındaki adalardan başlayarak, yavaş yavaş Adalar Denizi içlerine doğru ilerleyen Fatih, bu deniz üzerinde iki yön takip etti, bunlardan birincisi onu İtalya'ya götürecektir. Bu yolun üstündeki adaları teker teker fethettikten sonra, O, nihayet İtalya topraklarına asker çıkardı. İkinci yol ise, Anadolu sahillerinin yakınından geçmekte idi. Bu yol üstündeki adaların da bir kısmını vergiye bağlayarak, bir kısmını ilhak ederek, Rodos'a kadar gitti.

Midilli Prenslerinin, Papa donanmasını Ada'ya kabul etmeleri, korsanlarla işbirliği yapmaları ve verilmesi icap eden vergiyi zamanında göndermemeleri, Fatih'in husumetine sebep olduğundan, Midilli Adası'na karşı şiddetli bir savaş açmaya karar verdi. Gelibolu Sancak Beyi İsmail Bey'in kumandası altında 150 gemiden mürekkep bir donanma 1457 yılı Ağustos ayında Gelibolu'dan hareket etti (Kritovulos, 1328, s. 127; Katip Çelebi, 1980, s. 21; Solakzade, 1989, s. 307; Sadeddin, Tacü't-Tevarih (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), s. 68; Solakzade, 1989, s. 68). Donanmanın hareketini duyan Midilli'de bulunan İtalya gemileri, Sakız Adası'na firar etmişlerdir ki, bu gemiler Papa donanması ile yapılan antlaşmayı müteakip, adanın savunması için bırakılmışlardı. Hareketinden üç gün sora adaya varan İsmail Bey, sahil şehirlerinden Mitemma şehrini kuşattı. Mancınıklar ve merdivenler kullanmak suretiyle (Ducas, 1956, s. 209) her türlü savaş usullerini tatbik ederek on iki gün kuşatmaya devam etmesine rağmen, şehri almayı başaramadı (Kritovulos, 1328, s. 128). Yalnız şehrin dışındaki dış mahalleleri yağma ve tahrip edip, elde ettiği ganimet malları ile geri döndü.

İsmail Bey'in kuşatmayı kaldırması üzerine, İtalyan gemileri tekrar Midilli'ye dönmek istemişlerse de, firar etme suretiyle kendilerini, Osmanlılara karşı yalnız bıraktıklarından ve esasen Papa donanması ile yaptıkları ittifaktan bir fayda görmemiş olan Midilliler, bu isteği reddetmişlerdir (Kritovulos, 1328, s. 128). Bu suretle, Osmanlı Devleti'ne muhalefet etmenin kendileri için tehlikeli olduğunu anladıklarından, vergilerini tekrar yenilemek şartıyla, antlaşma teklif ettiler. Bu teklifin kabul edilmesine rağmen, antlaşma uzun sürmedi. Çünkü Midilli Prensi II. Niccola Gattilüsio, Osmanlılara karşı düşmanca hareketlerine devam etmiş, zahiren antlaşma şartlarına riayet eder görünmüştür (Kritovulos, 1328, s. 160; Mirmiroğlu, 1946, s. 99).

Prens II. Niccola Gattilüsio'nun bu hareketleri, Fatih'in dikkatinden kaçmamış, fakat Midilli seferine girişmek için müsait bir zaman gözetmişti. Bilahare, Eflak Seferi'nden dönmüş olan Padişah, askerini bir müddet dinlendirdikten sonra, mevsimin sonbahar olmasına rağmen, Edirne'de, denizcilerden mürekkep toplanan bir mecliste, esasen Osmanlı topraklarının bir parçası sayılan bu zengin adanın alınmasına karar vermiştir (TursunBey, Tarih-i Ebu'l Feth, s. 118; İbni Kemal, 1991, s. 219; Neşri, 1991, s. 759). Sonrasında, bu karar üzerine, donanma, 1462 yılı Eylül ayında, Mahmut Paşa kumandası altında Gelibolu'dan Midilli'ye hareket etmiştir (Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l Feth, 1977, s. 119; Kritovulos, 1328, s. 161). Padişah da, kara ordusu ile Bursa üzerinden, Edremit Körfezi'ne gelmiş ve Ayazmend (Altınova)'de çadırını kurmuştu (Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l Feth, s. 119). Buradan Midilli Prensi'ne haber

göndererek, adayı ve kaleyi teslim ettiği takdirde, kendisine başka taraflarda malikâne verileceğini bildirdi ise de Prens, kalenin çok müstahkem oluşuna, beş bin kadar askeri ile büyük toplarının bulunmasına ve şehir nüfusunun da 20.000 kişi olmasına güvenerek (Mirmiroğlu, 1946, s. 100), Padişahın bu teklifini reddedince savaş başlamıştır. Padişah'ın bizzat Midilli'ye kadar gelişi, ada halkı üzerinde büyük bir tesir yaratmıştır (Kritovulos, 1328, s. 162). Kısa süren savaşın sonunda (Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l Feth, s. 120; İbni Kemal, 1991, s. 212) ve Padişahın tekrar Anadolu yakasına geçmesinden birkaç gün sonra, Midilli zorla zapt edilmiştir (Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l Feth, s. 120)¹. Fatih, adanın tesliminden dört gün sonra Ayazmend'e gitti, Paşalarından birini idari işlerin tanzimi için adada görevlendirdi (Tekindağ, Adni Mahmud Paşa'ya Ait Bir Tetkik Münasebetiyle, 1960, ss. 509-529; Tekindağ, Mahmud Paşa İA; ss. 183-188). Midilli halkına gelince, suçlu görülenlerin bir kısmı esir edildi, bir kısmı da İstanbul'a naklolundu, büyük bir kısmı da vergiye tabi olarak adada bırakıldı (Kritovulos, 1328, s. 163; Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l Feth, 1977, s. 120).

Midilli Adası'nın fethi ile Osmanlılar, Ege Denizi'nde mühim bir deniz üssüne sahip olmuşlar, bu suretle Anadolu sahillerinin haricî düşmanlardan muhafazası kısmen temin edilmişti. Yukarıda da bahsedildiği gibi, fetihten sonra Mahmut Paşa, şehrin idarî ve askerî teşkilatını tanzim etmek için, bir müddet adada kaldı (İbni Kemal, 1991, s. 222; Kritovulos, 1328, s. 163). Bu suretle, adanın askerî teşkilatını tamamlayan Mahmut Paşa, adadaki ganimeti, defter tutmak suretiyle zapt etti, kiliseleri cami ve mescide çevirip, aynı zamanda imam ve kadı tayin ederek, adanın idaresi bakımından gerekli her şeyi ikmal ettikten sonra, idaresini, kendi adamlarından birine vermiştir (Tekindağ, Adni Mahmud Paşa, 1960, s. 517).

Midilli halkına gelince, kaynaklardan anlaşıldığına göre, Fatih'in emir ve düşüncelerine göre, Mahmut Paşa, halkı üç kısma ayırdı, bunlardan ziraat ve zanaat ehli olan bir kısmına, vergi vermek suretiyle, adada istedikleri yerde yerleşmelerine izin verdi ki, bu kararın ardındaki sebebin, adayı harap olmaktan kurtarmak olduğu bellidir (Kemal, 1991, s. 221-222). Çoğunun Venedik ve Cenevizli ailelerin teşkil ettiği, diğer orta halli bir kısım halk ise, esir edilerek, gazilere zafer ihsanı olarak verildiği gibi, Midilli Adası'nın asil ve zengin halkı, iskân maksadıyla İstanbul'a götürülerek şehrin muhtelif semtlerine yerleştirildi (Tursun Bey, Tarih-i Ebu'l Feth, 1977, s. 120; Uzunçarşılı, 1988, s. 36; Mirmiroğlu, 1946, s. 101; Schneider, 1952, s. 42-43).

VAKIFLAR

Vakıf, bilhassa VII. asrın ortalarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar, İslam ülkelerinin sosyal ve iktisadî hayatında, önemli rol oynayan dinî-içtimaî bir müessese olarak varlığını sürdürmüştür². Tarihi seyir içerisinde toplumlara baktığımızda, her toplumun kendi inançları doğrultusunda sosyo-kültürel ve içtimaî sahalarda eserler bina ettikleri görülmektedir. Türkler

¹ Mirmiroğlu'na göre de kaledekiler teslim olacaklarını bildirince bu dilekleri kabul edilmiş, Prens Niccola Padişah'ın huzurna gelerek ayaklarına kapanmış ve ilk teklif edildiği vakit teslim olmadığını pişman olduğunu söylemişti. Bkz. VI. Mirmiroğlu, a.g.e., s. 100.

² Vakıfların menşei ve mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İ.A., XIII, s. 153-172; Aynı yazar, "Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri", *Türk Kültürü* 281, Ankara 1986, s.533-540; Aynı yazar, "Vakıf Müessesesinin XVIII.Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi*, XIV, Ankara 1982, s. 1-27; Aynı yazar, "Vakıf Müessesesinin XVIII.Asırda Kültür Üzerindeki Etkileri" *Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi* (Editör O.Okuyar-H.İnalçık), Ankara 1987, s. 157-160.

de Anadolu'yu fethettikten sonra buna benzer eserler vücuda getirmişlerdir. Bunların başında, sosyal hayatı düzenleyen ve bu konuda çok önemli fonksiyon icra eden câmi, mescit, medrese, muallimhane (sıbyan-mahalle mektebi), zaviye ve benzeri eserler gelmektedir.

Şehir ve kasabalardaki bu nevi eserler, mimari, kültür ve sosyal hayat ve aynı zamanda ticarî hayatın canlanması yanında, şehirlerin gelişmesinde önemli fonksiyonlar icra etmiştir. Zira vakıfların hayatiyetlerini devam ettirebilmeleri için vakfa bağlı akarlara (gelirler) ihtiyaç duydukları muhakkaktır. Bu itibarla vakıfların zenginlikleri hem vakfın gelişiminde hem de şehrin ticarî ve sosyal gelişiminde önemli yer tutmaktadır. Akarlardan elde edilen gelirler vakıf müesseselerinin bakım ve tamiri için kullanılmıştır. Dolayısıyla şehir ve kasabalardaki mimari yapıların harap olmaları büyük ölçüde engellenmiştir. Yine vakıf için kurulmuş olan han, hamam, dükkân vs. ile sınaî işletmeler şehirdeki ekonomik hareketliliğe önemli katkıda bulunmuşlardır. Vakıf müesseselerine düzenli gelir sağlayan arsa, zemin, bağ-bahçe, çiftlik, köy ve mezarlardaki hisseler şehirlerdeki vakıf müesseselerinin önemli gelir kaynaklarını teşkil etmişlerdir.

Midilli Sancağının, 1548 ve 1581 yıllarında oluşturulan tahrir defterlerinin son sayfalarında, “evkaf-ı cezire-i Midillü” başlığı altında adada, bu tarihlerde bulunan vakıflar kaydedilmiştir. Bunlardan bir tanesi Mahmud Bey Muallimhanesi Vakfı ve buraya vakfedilmiş olan akarların kayıtlarından oluşmaktadır. Diğerleri ise, nefs-i Midilli (merkez)'de, Midilli Kalesi'nde bulunan, Müslüman mahallelerinden ikisine isimlerini vermiş bulunan Mahmud Ağa Mescidi ile Malkaralı Musluhiddin Bey Mescidi isimli iki adet mescit vakıfları ve bunlara vakfedilmiş akarların kayıtları ve bir adet de Mahmut Paşa Bahçesi Vakfı ve kayıtlarından müteşekkildir.

Arapça “cem” kökünden türeyen, toplayan bir araya getiren anlamındaki câmi' kelimesi, başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan “el-mescidü'l-câmi” (cemaati toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir (Şener, s. 46). Miladi X. yüzyılın başlarında tek başına kullanılmaya başlandığı da görülmektedir. Daha sonraki dönemlerde, içinde Cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescitler “câmi”, minberi bulunmayan yani Cuma namazı kılınmayan küçük mabetler ise sadece “mescit” olarak belirtilir olmuştur. Camiler ve mescitler, kasabalardaki sosyal hayatın tanziminde öneme sahip dinî kurumlardır. Bunlar aynı zamanda kendi isimleri ile anılan mahallelerin oluşmasına vesile olmuşlardır. Zaman içerisinde tahribata uğrayan bu dini müesseselerin, varlıklı ve hayırsever insanlar tarafından yaptırıldığı veya tamir ettirildiği, kim tarafından yaptırılmışsa o zatın ismiyle anıldığı görülmektedir. Aynı şekilde, Midilli'de 1548 ve 1581 tarihlerinde var olan, yukarıda isimlerini zikretmiş olduğumuz iki adet mescit ve bir muallimhane vakfı, isimlerini yaptırınların adlarından almışlardır. Şimdi bu vakıfları sırasıyla inceleyelim ve gelirlerini nelerin oluşturduğuna ve ne miktarda olduğuna bakalım:

Mahmud Ağa Mescidi Vakfı

1548 ve 1581 tarihli tahrir defterlerinin her ikisinde de mevcut olan Mahmud Ağa Mescidi, Midilli kalesi içerisinde yer alan mahallelerden birinde bulunmaktadır ve bu mahallede de aynı zamanda ismini vermiştir. Nefs-i Midilli (merkez) 'de bulunan müslim ve gayr-i müslim mahallelerinden, 6 tanesi müslüman, 7 tanesi de gayr-i müslim mahallesi idi ve müslüman mahallelerinin 4 tanesi isimlerini, içerisinde barındırdıkları mescitlerden almışlardı (mahalle-i

Cami-i Şerif, mahalle-i Mescid-i Merhum Mahmud Bey, mahalle-i Mescid-i Merhûm Malkaralı Musluhiddin, mahalle-i Mescid-i Merhûm Mahmud Ağa gibi) . Bu mabet yerlerinin en büyüğü hiç kuşkusuz “Cami-i Şerif” diye adlandırılan ve muhtemelen adanın fethinden sonra, fethin şerefine inşa edilen “Fethiye Câmî” olmalıdır.

Mescidi yaptıran ve “merhûm” diye anılan Mahmud Ağa kimdir, bilemiyoruz, hakkında kayıtlarda bir bilgiye rastlanmamıştır, sonra mescide neden Mahmud Ağa adı verilmiştir, Mahmud Ağa yaptırdığı için mi, yoksa bir başka sebeple mi bu isim verilmiştir, yalnız küçük bir ip ucu vardır, fakat ne derece kesindir, tam olarak kestirmek mümkün değildir, muhtemelen bu mescidin yanında yapılmış olan, merhûm Mahmud Bey Muallimhanesi'nin bânisi olan Mahmud Bey ile Mahmud Ağa aynı kişi olabilir mi ve Mahmud Bey isminden sonra “dizdar” ibaresi yazılmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere, “muallimhane” nin bânisi olan Mahmud Bey, muhtemelen Midilli kalesinin 1548'den önceki dizdarlarından birisiydi. Fakat Mahmud Ağa, isimleri aynı olmasına rağmen, acaba Dizdar Mahmud Bey mi idi, yoksa farklı iki kişi mi idiler, tesbit edilememiştir. Yalnız ortak bir noktaları daha vardır ki, her ikisinin isminin önünde bulunan “merhûm” ibaresi 1548'den önce vefaatt ettiklerini göstermektedir.

Mahmud Ağa Mescidi vakfının, Mahmud Ağa tarafından, mülkü olduğu ve vakfettiği belirtilen³ gelirleri ise şunlardan ibarettir: senelik geliri 350 akçe olan ve Midilli kalesinde bulunan 14 bab dükkan, senelik geliri 150 akçe olan ve yine Midilli kalesinde yer alan 5 bab zemîn, senelik geliri 777 akçe olan Midilli varoşunda yer alan bir bab zemîn, senelik geliri 706 akçe olan ve Midilli kalesinde bulunan bir bahçe, senelik geliri 1.467 akçe olan 63 kıt'a, nefsi Midilli yakınlarında “tekfur bahçesi” denilen yerde bulunan bağlar, yine aynı yerde olup senelik geliri 450 akçe olan bir bahçe, yine “tekfur bahçesi” demekle maruf yerde olan ve senelik gelirleri 60 akçe olan, birisi Evrenos isimli birinin elinde, birisi Ömer isimli bir şahsın elinde bulunan birer bablık iki adet un değirmeni ile, aynı şekilde biri Morya karyesinde ve diğeri Kelemye nahiyesinde İskender isimli şahsın elinde bulunan, senelik gelirleri 30 ve 20 akçe olan iki adet birer bablık un değirmeni, Fesleke nahiyesi, Makri karyesinde bulunan senelik geliri 100 akçelik bir bab çeltik değirmeni olmak üzere toplam 4.170 akçe'dir⁴. Bu yerlerden elde edilen gelirler, aynı senelik hâsılatlarıyla beraber 1581 tarihli defterde de kayıtlıdır⁵. Bu gelirler belirtildikten sonra, tahrir defterine bir derkenar düşülerek, “mezkûr Mahmut Ağa'nın vakfettiği evkafının öşürden muaf ve kendi mülkü olduğuna dair, Sultan Mehmed Han tarafından verilmiş nişân-ı hümayûnla elinde mülknâme-i şerif vardır” denilmiştir⁶.

Daha sonra Mahmud Ağa Mescidi vakfının masrafları belirtilmiştir, masrafların nerelere sarf edildiği şu şekildedir: mescidin imamına senelik 660 akçe, müezzine kiraat ve kayyumluk hizmeti olarak senelik 500 akçe, senelik 150 akçe mum ve hasır giderlerine, senelik 40 akçe “rakabe-i mescid” cihetine, senelik 150 akçe mütevellilik vazifesine⁷ olmak üzere toplam senelik masraf tam tamına 1500 akçeyi bulmaktadır. Vakfın senelik geliri olan 4.170 akçeden, 1.500 akçe masrafı çıkarırsak geriye 2.670 akçe artmaktadır. Zaten, 1548 ve 1581 tarihli tahrirlerde, derkenâr düşülerek, vâkıfın şartları belirtilmiş, tevliyet görevi evlatlarına

³ TD 264, s. 232.

⁴ TD 264, s. 231-232.

⁵ TD 598, s. 130-131.

⁶ TD 264, s. 232, TD 598, s. 131.

⁷ TD 264, s. 232; TD 598, s. 131.

neslen ba'de neslen (nesilden nesile) intikal olunsun denildikten sonra, eğer “mahsul-i evkaf mesarifinden ziyade kalursa” mescidin tamiri için saklansın, burdan da artarsa vakfa gelir olmak üzere dükkanlar ve evler alınsın, bunlardan dahi zâid kalırsa ve iadesi mümkün olmaz ise ulemâya ve sulehâya sarfolunsun” şeklinde şart koşulmuştur. Derkenârın sonunda, vakıfnâmenin yazıldığı tarih düşülmüştür ki, 890 senesinin Zilhicce ayıdır, yani Aralık 1485-1486'ya tekâbül etmektedir. Mescidin yapıldığı tarih, muhtemelen bu tarih olabilir⁸.

Malkaralı Musluhiddin Mescidi Vakfı

Yine Midilli kalesi içerisinde yer alan ve bulunduğu mahalleye ismini veren Malkaralı Musluhiddin Mescidi ve vakfı bulunmaktadır. Bu mescide de Malkaralı Musluhiddin adının verilme sebebi, bu şahsın burayı bina etmesinden dolayı mıdır yoksa bir başka sebebi var mıdır bilemiyoruz, zaten Malkaralı Musluhiddin hakkında da, adının önündeki “Malkaralı” ibaresinden anlaşılacağı üzere, Malkaralı olduğundan başka bir bilgiye kayıtlarda rastlanmamaktadır. “Merhûm” denildiğine göre, 1548'den önce yaşamış olmalıdır, belki de kale dizdarlarından, ya da tımarlı sipahilerin alaybeyilerinden birinin adı da olabilir, her kim olursa olsun, bir hayırsever olduğu kesindir.

Malkaralı Musluhiddin'in, adıyla anılan bu mescide vakfettiği ve mülkü olan yerler ile senevî gelirleri ise şu şekilde tahrir defterlerinde kayıtlıdır: senelik geliri 476 akçe olup, “Küçük İliç vadisi” denilen mahalde bulunan bağlar, senelik 510 akçe geliri olup, Ayayorgi Kilisesi sınırları içerisinde yer alan turunç bahçesi, Midilli kalesi içerisinde yer alan ve senelik 377 akçe geliri olan dükkânlar, yine kalede yer alan bir turunç bahçesinde bulunan ve senelik geliri 52 akçe olan bağlar olmak üzere toplam yekun 1.415 akçe tutmaktadır⁹. Mescidin masrafları ise her iki tahrir defterinde de şu şekilde belirtilmiştir: mescid imamına günlük 1,5 akçe, müezzine günlük 1 akçe, cüzhâna günlük 0,5 akçe ve kandil yağı, hasır bahası, tamirât giderlerine ayrılan günlük 1 akçe olmak üzere toplam günlük gider 4 akçeyi bulmaktadır¹⁰, bu rakamı senelik 360 gün ile çarparsak $360 \times 4 = 1.440$ akçe vakfın senelik masrafını bulmuş oluruz. Buradan anlaşıldığına göre, mescid vakfının gelirleri, masraflarına tam olarak yetmemektedir, zira senelik geliri 1.415 akçe idi, gider ise 1.440 akçe olduğundan, 25 akçelik bir açık bulunmaktadır.

Aynen Mahmud Ağa Mescidi vakfında olduğu gibi, burada da tahrir defterinin her ikisine derkenâr düşülerek, Musluhiddin Bey'in vakfettiği evkâfının öşürden muaf olup kendi mülkü olduğuna dair elinde Sultan Mehmed Han (Fatih) tarafından verilmiş nişan-ı hümayunla elinde mülknâme-i şerif olduğu belirtilmiştir¹¹. Bir derkenâr daha düşülerek, vâkıfın şartları belirtilmiş ve “...mâdem ki kayd-ı hayattadır kendü müteveli ola, kendünden sonra hâkimü'l vakt olan Mevlana Efendi Hazretleri müteveli ola, tarih-i vakıfname-i mezkûr fi evasıt-ı Cemaziye'l-ahir min şühûr sene selâse ve semânemi'e”¹² denilmiştir ki, belirtilen tarihte bir yanlışlık olması lâzımdır, zira verilen tarih Cemaziye'l ahir sene 803, yani Ocak 1401'e tekâbül etmektedir ki, bu tarihte ada fethedilmemiştir bile.

⁸ TD 598, s. 131; TD 264, s. 232.

⁹ TD 598, s. 131; TD 264, s. 232.

¹⁰ TD 264, s. 233; TD 598, s. 132.

¹¹ TD 264, s. 232; TD 598, s. 131.

¹² TD 264, s. 233; TD 598, s. 132.

Mahmud Bey Muallimhânesi Vakfı

Midilli Sancağı'nda, 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarına göre, yer alan üçüncü vakıf, bir muallimhâne vakfı idi. Tahrir kayıtlarında “Merhum Mahmud Bey Muallimhanesi” olarak ismi geçen bu vakıf da, “muallimhâne” den kasıt sıbyan mektebidir. Osmanlılar, Selçuklular'dan ve öteki İslam ülkelerindeki mektep, küttab denen ilköğretim düzeyindeki okulları almışlardır. Vakfiyelerde bunların adı “darü'ttalim”, “mektep”, “mektephane”, “muallimhane”, “darü'l ilm” şeklinde geçer. Halk ise bunlara “mahalle mektebi”, “sıbyan mektebi” derdi. Tanzimattan sonra yeni adlar verildiği görülecektir. Bu okullar her mahallede ve hemen her köyde mevcut idi. Ekseriya camilere bitişik olarak yapılırlar, bazen caminin bir köşesinde yer alırlardı (Baltacı, 1976, s. 19; Akyüz, 1994, s. 72; Erdoğan, 1998, s. 167). Bu okulları, devlet adamları ya da varlıklı kişiler, vakıf yoluyla kurarlar ve giderleri vakıf gelirleriyle karşılanırdı. Tüm müslüman toplumlarda, sıbyan mekteplerinin genellikle tek temel dersi vardı: Kur'an'ın anlamı açıklanmadan, yalnızca okunuşunun öğretilmesi (Akyüz, 1994, s. 72).

1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarının adadaki vakıfları gösteren kısmında Mahmud Bey Muallimhanesi Vakfı'nın akarları-gelirleri sayıldıktan sonra şöyle bir ibare düşülmüştür: “vakıf-ı Muallimhane-i Merhum Mahmud Bey, dizdâr, işbu mülkleri Mahmud Bey el-mezbûr, merhum ve mağfûr İshak Paşa'nın neslinden satın almıştır”¹³, buradaki “dizdar” ünvanından anlaşıldığına göre merhum Mahmud Bey, 1548'den önce görev yapmış, Midilli kalesinin eski dizdarlarından birisinin adı idi. Tahrir kaydında ismi geçen İshak Paşa da, muhtemelen, Fatih Sultan Mehmed'in vezir-i a'zamlarından, İstanbul'un fethi sırasında Anadolu Beylerbeyisi bulunan ve 1453 yılında Halil Paşa'nın yerine vezir-i a'zam olan İshak Paşa olsa gerektir. Ne yazık ki tahrir kayıtlarında vâkıfın ve vakfın şartları için derkenar düşülmemiş, dolayısıyla bir tarih de belirtilmemiştir. Diğer kayıtlarda da muallimhane ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Muallimhane'nin hangi tarihte yapıldığını ve vakfedildiğini maalesef bilemiyoruz. Yalnız, kayıtlarda düşülen küçük bir derkenârda “mezkûr Mahmud Bey merhumun vakfettiği evkâfının öşürden muaf olup, kendi mülkü olduğuna merhûm ve mağfûr nevvere Allahû merkadehû Sultan Mehmed Han aleyhimü'r-rahme ve'l gûfrândan nişân-ı hümayûnla mülknâme-i şerîf vardır” denilmektedir. Bu derkenar ifadesinden, Muallimhane vakfının tarihinin ta Sultan II. Mehmet (Fatih) dönemlerine kadar uzandığını söylemek yanlış olmasa gerektir.

Muallimhane'nin yeri hakkında söylenecek söz, yine yukarıda belirtilen mescitlerden birinin yanında yer aldığı şeklinde olabilir. Muallimhane vakfının gelirleri ise şöyledir: Nefs-i Midilli yakınlarında, “tefkur bahçesi” denilen yerde bulunan bağlardan elde edilen senelik 900 akçe gelir, yeri belirtilmeyen bir bablık bir un değirmeninin senelik 32 akçelik geliri ile yine yeri belirtilmeyen ama büyük bir bahçe olduğu senelik gelirinden anlaşılan (1.543 akçe) bir bahçe olmak üzere toplam 2.475 akçe gelire sahiptir¹⁴.

Muallimhane Vakfı'nın masrafları ise tahrir kayıtlarında şu şekilde gösterilmiştir:

vazife-i Mu'allim, fi yevm 4 akçe,

vazife-i Halîfe, fi yevm 1 akçe,

¹³ TD 264, s. 231, TD 598, s. 130.

¹⁴ TD 264, s. 231, TD 598, s. 130.

vazife-i Mütevellî, fi yevm 2 akçe,
vazife-i Mevlana Hazret-i Efendi, taht-ı nezâret, fi sene 100 akçe,
vazife-i Bağçevân, fi sene 100 akçe
vazife-i sa'ir, fi sene 48 akçe,
vazife-i hizmetkâr-ı Sarılıç, fi sene 48 akçe¹⁵.

Bu rakamlardan hareketle Muallimhane Vakfı'nın senelik masrafını hesaplayacak olursak, evvela günlük masrafı toplam 7 akçe tutmaktadır, bu yılda 7 x 365 = 2.555 akçe yapar. Senelik masraf toplamı olan 296 akçeyi de buna ilave edersek 2.851 akçe yapmaktadır. Vakfın akarlarının geliri toplam 2.475 akçe idi dolayısıyla masrafa yetmediği görülecektir, çünkü 376 akçelik bir açık çıkmaktadır. Buradan çıkan açık, muhtemelen diğer vakıfların gelir fazlalarından ya da hazineden kapatılıyor idi.

Mahmud Paşa Bahçesi Vakfı:

1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarında, “evkâf-ı cezire-i Midillü” başlığı altında belirtilen vakıflar arasında, bir de böyle bir bahçe vakfına rastlamaktayız. Tahrir kayıtlarında, Nefs-i Midilli yakınlarında, “tefur bahçesi” denilen mevkide bulunan ve “bağçe-i merhûm Mahmud Paşa” olarak adlandırılan bu bahçenin, adı geçen Mahmud Paşa tarafından mı vakf edildiği yoksa bahçenin mi ismi olduğu anlaşılamamıştır. Kaldı ki, Mahmud Paşa hangi Mahmud Paşa'dır, bu da bir muammadır, belki, adanın fethine Fatih Sultan Mehmet Han tarafından memur edilen meşhur veziri “Adnî” lâkâplı Mahmud Paşa olabilir. Bu bahçeden elde edilen senelik 1.000 Akçelik gelir, “İstanbul'da “camii-i şerif” mütevellisi olan kimseye vâsıl olur” şeklinde bir kayıt düşülmüştür¹⁶. Burada kastedilen “camii-i şerif” muhtemelen adanın fethinden sonra kurulan ve Nefs-i Midilli'de bulunduğu mahalleye de (Mahalle-i Camii-i Şerif) ismini veren “Camii-i Şerif” olmalıdır.

DİNİ YAPILAR

Manastırlar

Adaların Hıristiyan halkının, dinî ayinlerini, diğer Osmanlı topraklarında olduğu gibi rahatça yerine getirdikleri, din adamlarının cemaatleri içindeki yetki alanlarına karıştırılmadığı bilinmektedir. Adalardaki kilise ve manastırlarda toplanan rahiplerle cemaatleri arasında çıkan sorunların çözümü ise genellikle devlete düşüyordu. Genel olarak adalardaki Hıristiyan topluluğun çoğunluğu Ortodoks olduğundan, bunlar İstanbul'daki Fener-Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne bağlı bulunuyorlardı. Osmanlı anlayışına göre, patrik aynı zamanda padişahın bir memuruydu ve imparatorluk gelirlerine katkıda bulunan bir mültezim konumunda idi. Daha doğru bir ifade ile Osmanlı hükümeti onu bu özelliği ile tanımaktaydı. Patriklik, Piskoposluk, Metropolitik gibi makamlar, Osmanlı hükümdarının gözünde kendisi tarafından tayin edilmiş, Ortodoks din adamlarına verilmiş bir görev niteliği taşıyordu. Bunlar Osmanlı halkının bir kısmının din işlerine bakan kişiler olarak görülüyordu. Patriklik makamı, idarî ve malî yapıyla

¹⁵ TD 264, s. 231, TD 598, s. 130.

¹⁶ TD 264, s. 231, TD 598, s. 130.

uyumlu bir şekilde, patriklik gelirlerinin bir nevi açık arttırmaya çıkarılması, İstanbul'daki Fener-Rum Ortodoks Patrikliği mukataasının en çok verene bırakılması, devletin patriklik ile olan resmî ilişkisinin ne boyutta olduğunu ortaya koymaktadır (Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi (Haz. Heyet. Edit. Cevdet Küçük., 2001, s. 60). Osmanlı hükümeti nazarında patrik ve asları arasında bulunan kurum ilişkisi önemsenmemekte ve bu alt birimler birer mukataa amili gibi görülmekte idi. Bütün bunlar dikkate alındığında adalardaki Ortodoksların gerek dini gerekse aيدات bağlarıyla bağlı buldukları İstanbul patriğinin bir devlet memuru olma niteliğinin ön plana çıktığı; bundan dolayı Ortodoks zümrelerin devletin gücünü bu yandan da üzerlerinde hissettikleri; bundan yola çıkılarak, devletin kat'i denetiminin bu ruhani liderler vasıtasıyla, müslüman tebaaya nisbetle daha da kuvvetlenmiş olduğu söylenebilir¹⁷.

Devletin doğrudan tahsil ettiği cizye vergisi bazı din adamlarından alınmamaktaydı, ayrıca manastırlarda da vergi indirimleri vardı. Avarız türü vergiler ise hem ruhbandan ve vakıfları bulunan manastırlardan belli şartlar dahilinde alınmıyordu (Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi (Haz. Heyet. Edit. Cevdet Küçük., 2001, s. 60).

Zaman zaman çeşitli vesilelerle yapılan tahrirlerde, manastır arazilerinin sayım ve tespitleri gerçekleştirilmiştir. Adalardaki bir kısım manastırların ise bir nevi “ocaklık” haline getirildiği, yani herhangi bir devlet kurumuna muntazaman belirli maddeleri temin etmekle sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Buna en iyi örnek Midilli Adası'ndaki manastırlar için verilebilir: Midilli'de Molova kazasında, ıstabl-ı âmire, yani saray ahırları için zeytinyağı talebiyle bir ocaklık oluşturulmuş ve buna on adet manastır dahil edilmiştir. Geçmiş XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar inen bu işletmede, hangi manastırın ne kadar zeytinyağı vermekle yükümlü kılındığı tespit edilmiştir (Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi (Haz. Heyet. Edit. Cevdet Küçük., 2001, s. 61).

XVI. Yüzyılda Midilli Sancağında, ahalsinin büyük çoğunluğunun Ortodoks Rum kökenli olmasından dolayı tabii olarak, bol miktarda manastır mevcuttur. Bu manastırlar, sancağın daha çok, tahrir defterlerinde geçen isimler ve buldukları yerler itibariyle, Herse, Kalonya ve Molova kazalarında toplanmışlardır ya da sayı buralarda daha fazladır diyebiliriz. Hatta köyler ve mahalleler bile, tıpkı İslam mescitlerinin etrafında mahalleler ve köylerin toplandığı gibi, bu manastırların etrafında vücut bulmuşlar, kümelenmişler ve oluşturulmuşlardır diyebiliriz. Buna en iyi örnek, 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarında belirtildiğine göre, Nefs-i Midilli kazasının gayr-i müslim mahalleleridir. 7 adet olan bu Hristiyan mahalleleri, isimlerini burada bulunan manastırın papazının isminden almışlardır.

Manastırlar hususunda dikkati çeken bir diğer ve önemli husus da şudur: Bu manastırlar, hangi kazanın veya karyenin içinde yer alırlarsa alsınlar, manastır sınırları içerisinde bulunan ekili-dikili arazi, bağ-bostan vs. gelir getirecek her ne varsa hepsinin öşrü, vergisi, maktu'iyet esası üzerine o manastırın papazına emanet olunmuş, “ber vech-i maktu” tasarruf etmeleri için tevcih edilmiştir, yani işletip, muayyen bir meblağı maktu' olarak, senelik belli bir ücreti, manastır hangi sipahinin tımarına dahilse o sipahi vasıtasıyla, devlete vereceklerdir. Mamafih, manastır arazilerinden öşür talep edilmesi ve bu mahsullerinin tımar sistemine dahil edilmesi yeni bir Osmanlı uygulaması değildi (Erdoğan, Tımar ve Tımarlılar, 1998, s. 26). Zaten maktu' kelimesi, “kesilmiş, bölünmüş” anlamına gelmektedir. Buna göre,

¹⁷ Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi, gös.yer.

öşür gibi mahsulden aynî olarak alınan vergilerin aksine, maktu' vergilerin miktarı önceden belirlenmiştir ve değişkenlik göstermez. Aşağıda, 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarında tespit edildiği üzere, Midilli Sancağında, buldukları kaza-nahiye ve karyelere göre manastırların ve papazlarının isimleri ve ne miktarda senelik maktu' vergi verdikleri gösterilmiştir:

Papa Yorgi Manastırı: 1548 tarihli tahrir defterinde, Kalonya nahiyesinin Ayakozme karyesinin erkek nüfus sayısı verildikten sonra, yetiştirilen ürünlerden alınan öşür hasılatı belirtilirken, burada bulunan Papa Yorgi Manastırı'ndan bahisle; “çiftlik-i Manastır-ı Papa Yorgi bedel-i öşr ber vech-i maktu' 120 akçe”¹⁸ denilmiş ve manastır arazisi içinde bulunan çiftliğin tasarruf hakkı manastır papazı Papa Yorgi'ye verilmiş ve çiftlikten elde edilen üründen, senelik öşür bedeli olarak 120 akçe takdir edilmiş ve manastır arazisi hangi sipahinin tımarına dahil ise bu sipahiye, dolayısıyla devlete, takdir edilen maktu' vergiyi vermesi istenmiştir. 1581 tarihli tahrir defterindeki kayıtlarda, aynı şekilde, Papa Yorgi Manastırı içinde bulunan çiftliğin tasarruf hakkının “ber vech-i maktu” Papaz Yorgi'ye 120 akçelik senelik öşür bedelini vermek kaydıyla, verildiği kayıtlıdır¹⁹ ve yine bu öşür bedeli Kalonya'nın Ayakozme karyesinin ürün hasılatına dahil edilmiştir.

Papa Karal Manastırı: Kalonya'nın Papyane karyesinin sınırları içinde bulunan bu manastır, adından anlaşıldığı üzere, Papa Karal'ın himayesindedir. 1548 tarihli tahrir kayıtlarında belirtildiği üzere, Papa Karal Manastır arazisi içinde bulunan çiftlik, mukataa usulüyle, Papa Karal'a tasarruf etmek üzere verilmiş ve öşür bedeli, bağ, bahçe ve resm-i kovan bedeli olarak maktu' senelik 140 akçe takdir edilmiştir, bu miktarı her sene manastır arazisinin bağlı bulunduğu sipahiye verecektir. Bu maktu' bedel, Papyane köyünün öşür hasılatıyla beraber yazılmıştır²⁰. 1581 tarihli tahrir kayıtlarında ise Kalonya'nın Papyane karyesi içinde yer alan manastırın, içinde bulunan çiftliğin yine mukataa usulüyle maktu' olarak vergilendirildiğini ve bağ-bahçe resimleri ile kovan öşür bedelinin bu sefer 200 akçeye çıkarıldığını görüyoruz²¹.

Metropolit Manastırı: Kalonya nahiyesinin Ahrone karyesinde bulunan bu manastırdan 1548 tarihli tahrir kayıtlarında, “ mukataa-i çiftlik-i Manastır-ı Metropolit bedel-i öşr ve resm-i bağ ve bağçe, resm-i küvvere fi sene 340 akçe”²² şeklinde bahsedilmekte ve manastır arazisi içinde bulunan çiftlik ve burdan elde edilecek öşür bedeli, bağ-bahçe vergisi yine mukataa usulüyle, maktu' iyyet üzere, senelik belli bir miktarı ki, bu 340 akçe olarak tespit edilmiştir, manastır papazından alınacaktır. Senelik 340 akçe öşür bedeli Ahrone karyesinin öşür gelirlerine dahil edilerek yazılmıştır. 1581 tarihli tahrir kayıtlarında ise aynı manastır ve çiftliğin yine Ahrone karyesinin öşür gelirlerine dahil edilerek, maktu' senelik bir ücret karşılığında ki, bu sefer burdan elde edilen bağ-bahçe vergisi ile kovan öşürüne zeytin öşürü de eklenecek 450 akçeye artmış olarak, kaydedilmiştir. Ayrıca devamında “mirî canibinden tapuyla alınmıştır, ber muceb-i emr-i şerif” kaydı düşülmüştür²³.

Torkuyoli (?) Manastırı: 1548 tarihli tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre, Herse'ye bağlı Papadiye köyünde bulunan bu manastırın arazisi içinde bulunan çiftlik mukataa usulüyle

¹⁸ TD 264, s. 24.

¹⁹ TD 598, s. 36.

²⁰ TD 264, s. 26.

²¹ TD 598, s. 40.

²² TD 264, s. 31.

²³ TD 598, s. 49.

vergilendirilmiş ve resm-i bağ-bahçe ve öşür bedeli olarak, “ber vech-i maktu” senelik 100 akçe takdir edilmiştir. 100 akçelik gelir yine Papadiye köyünün öşür hasılatına dahil edilmiştir²⁴.

Zotol Manastırı : Herse'nin Hindre karyesinde bulunan Zotol Manastırı'nın 1548'deki tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre, mukataa usulüne göre, maktu'iyet üzere vergilendirildiği ve senelik öşür bedeli olarak ber vech-i maktu' 100 akçe takdir edildiği ve manastır mukataasının timarlı sipahilerden Balı Sipahi'nin elinde bulunduğu yazılıdır²⁵.

Ayasataniya Manastırı : Herse'nin Eferonde karyesinde bulunan bu manastır, 1548'de hazırlanan tahrir defterine göre, Minas Keşiş isimli bir papazın elindedir. Yine mukataa usulüyle vergisi alınan manastırın arazisinden, elde edilen gelirden öşür bedeli olarak senelik 20 akçe takdir edilmiştir²⁶. Senelik olarak alınan bu öşür bedeli, diğer manastırların bulunduğu karyelerin öşür toplamına dahil edildiği gibi, Ayasataniya Manastırı'nın geliri de Eferonde karyesinin öşür hasılatına dahil edilmiştir.

Voynukalı (?) Manastırı: Herse'nin Ayatola karyesinde bulunan bu manastır arazisinin de diğerleri gibi, mukataa usulüyle, maktu'iyet üzere vergilendirildiğini görüyoruz. Manastır arazisinde bulunan çiftliğin senelik “bedel-i öşr ve resm-i bağ ve gayrihû”dan elde edilen öşür hasılatı için takdir edilen miktar 120 akçedir. Bu senelik maktu' vergi, Ayatola karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek 1548 tarihli tahrir defterine kaydedilmiştir²⁷.

Astratko (?) Manastırı : 1548 tahrir kayıtlarına göre, Herse'nin Peraçle karyesinde bulunan bu manastırın arazisi yine mukataa usulüne göre vergiye ve işletmeye tâbi tutulmuştur. Manastır mukataatından elde edilecek bağ-bahçe, resm-i kovan, zeytin ağaçlarından hasıl olacak ürün maktu' olarak senelik 30 akçeye bağlanmıştır ve bu bedel Peraçle karyesinin öşür hasılatı içinde yer almaktadır²⁸.

Nikola Manastırı : Yine Herse nahiyesinin Peraçle karyesinde yer alan manastırlardan birisi de Nikola Manastırı'dır. 1548 tahrir kayıtlarına göre, Manastır mukataası, Andreyenko Mihayenko isimli, muhtemelen bu manastırın keşişi olmalıdır, bir şahsın elinde bulunmaktadır. Maktu'iyet esası üzerine muktaanın senelik geliri, öşür bedeli, resm-i bağ vs. için 50 akçe takdir edilmiş ve bu miktar Peraçle karyesinin öşür hasılatı içinde gösterilmiştir²⁹.

Meryem Manastırı: Nefs-i Midilli'de yer alan manastırın çiftlik mukataatı “ber vech-i maktu” senelik 200 akçe olarak belirlenmiştir ve buranın öşür hasılatı içinde kaydedilmiştir³⁰.

Ayayorgi Manastırı: Manastır, 1548 tarihli tahrir kayıtlarına göre, Nefs-i Kelemye'nin nüfusça en kalabalık merkez köyü olan Kelemye karyesinde bulunmaktadır. Manastır arazisi içinde yer alan çiftlik mukataatından, maktu'iyet üzere takdir edilen senelik bedel 68 akçedir. Mukataa gelirlerini bu çiftlikten elde edilen resm-i bağ ve bahçe, resm-i küvvere ve diğer ürün

²⁴ TD 264, s. 47.

²⁵ TD 264, s. 54.

²⁶ TD 264, s. 56.

²⁷ TD 264, s. 64.

²⁸ TD 264, s. 69.

²⁹ TD 264, s. 69.

³⁰ TD 264, s. 79.

hasılatları oluşturmaktadır. Takdir edilen 68 akçelik senelik gelir, Keleme karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır³¹.

Perivoli Manastırı : Manastır Herse nahiyesinin Ayatodori karyesinde bulunmaktadır. Manastır arazisi içinde bulunan çiftlik ve buradan elde edilecek her türlü hasılat ki, bunların içinde öşür bedeli, resm-i bağ ve bahçe, resm-i zeytin vs. mevcut olmak üzere, mukataa usulüyle, senelik yine maktu' bir ücrete tâbi tutulmuştur. Bu miktar 1548'de yapılan tahrir kayıtlarına göre 50 akçedir ve Ayatodori karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır³².

Ayolaş Manastırı : Herse'nin Agdiye karyesinde bulunan Ayolaş Manastırı 1548 tarihinde Papa Marçello isimli bir din adamının yedinde bulunmaktadır. Papa Marçello manastır arazisini tasarruf edecek ve her sene belli bir miktar parayı maktu' olarak devlete verecektir, bu miktar bu tarihte 50 akçe olarak belirlenmiştir. Manastırın geliri, Agdiye karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır³³.

Aya Andon Manastırı : Manastır yine Herse'nin Agdiye karyesi içinde bulunmaktadır. 1548 yılında, Mandre Kalogorato (?) isimli bir keşişin elinde bulunan manastır arazisinin hasılatından ber vec-i maktu' devlete ödeyeceği miktar 100 akçe olarak kayıt altına alınmıştır, manastır maktu'atı, daha önceki manastırlarda da olduğu gibi Agdiye karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır³⁴.

Ayo Andriye Manastırı : 1548 yılında Yani Keşiş isimli bir din adamının elinde, yine Herse'nin Agdiye karyesinde bulunan manastır arazisinin maktu'iyet üzere devlete vereceği miktar senelik 60 akçe olarak takdir edilmiş ve kayıt altına alınmıştır, bu miktar karyenin öşür hasılatına dahildir³⁵.

Kalameno Manastırı : Herse'de manastırların çok olduğu anlaşılmaktadır, ya da daha doğru bir ifade ile ekilip-dikilebilir, birşeyler üretilebilir arazisi olan manastırların Herse'de çok olduğu anlaşılıyor denebilir. Zira bu manastır da Herse'nin Agdiye karyesinde bulunmaktadır. 1548 yılında manastır arazisinden elde edilen gelir, ber vech-i maktu' 30 akçe olarak kayıt altına alınmıştır ve manastırın keşişi Danyel isimli bir din adamıdır³⁶.

Yenaye (?) Manastırı : 1548'de, Fesleke'nin Demandezi karyesinde bulunan manastır arazisi mukataa usulüyle işletmeye verilmiş ve bağ-bahçe resimleri ve öşür bedeli olarak ber vech-i maktu' senelik 60 akçe takdir edilerek kayıt altına alınmıştır, bu miktar daha öncekilerde olduğu gibi demandezi karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır³⁷.

Vankolor (?) Manastırı: 1548'de Kalonya'nın Ayomodiye karyesinde bulunan manastır ve arazisi içinde olan çiftlik, mukataa usulüyle manastır papazı Papa Makrino'ya, senelik belirli bir meblağı devlete ödemesi için, tasarruf hakkı verilmiştir. Manastır çiftliğinden elde edilecek hasılatın öşür bedeli, ber vech-i maktu' senelik 80 akçedir. Bu miktar Ayomodiye karyesinin öşür hasılatı içinde yazılmıştır³⁸. 1581 tarihli tahrir kayıtlarında ise, Ayomodiye

³¹ TD 264, s. 94.

³² TD 264, s. 97.

³³ TD 264, s. 110.

³⁴ TD 264, s. 110.

³⁵ TD 264, s. 110.

³⁶ TD 264, s. 110.

³⁷ TD 264, s. 127.

³⁸ TD 264, s. 135.

karyesinde bulunan manastır çiftlik mukataatının Efimto Rahip isimli bir rahibin elinde bulunduğu, bu adamın Rumili vilayetinde Ayneroz isimli bir yerde ikâmet ettiği kayıtlıdır, bu tarihte ise çiftlik mukataatının senelik maktu' ücretinin 100 akçe olarak takdir edildiği belirtilmektedir³⁹.

Kalilankara (?) Manastırı : 1548 tarihlerinde yine Kalonya'nın Ayomodiye karyesinde bulunan manastır arazisi içinde olan çiftlik mukataası Papa Manol isimli bir din adamının tasarrufuna verilmiş ve senelik maktu' ücret olarak devlete vermesi gereken öşür bedeli miktarı 30 akçe olarak tespit edilmiştir, bu oran Ayomodiye öşür hasılatı içinde gösterilmiştir⁴⁰. Manastır hakkında aynı bilgiler 1581 tarihli tahrir defterinde de kayıtlıdır ve yine manastır çiftlik mukataatı Papa manol'un elinde bulunmaktadır⁴¹.

Papa Peter Manastırı : 1548 tarihli tahrir kayıtlarında ismi Fesleke nahiyesinin Rankare karyesi öşür hasılatı içinde zikredilen manastır arazisinin çiftlik mukataası, isminden de anlaşılacağı üzere muhtemelen Papa Peter'e verilmiş idi. Buradan alınacak maktu' ücret ise senelik 10 akçe olarak tespit edilmiştir⁴².

Kamaça (Kamaha) Manastırı : 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarında ismi Molova kazasının Halyo karyesi öşür hasılatı içinde geçen manastır arazisi içindeki çiftlik mukataatının ber vech-i maktu' öşür bedeli ve bağ-bahçe resimlerinin senelik miktarı 150 akçe olarak takdir edilmiş, bu miktar 1581'de ise 200 akçeye çıkarılmıştır⁴³.

Ayayorgi Manastırı : 1548'de Köreke'nin Sivastre karyesinde yer alan manastır arazisi mukataası, maktu'iyet üzere vergilendirilmiş ve senelik bedel-i öşür ve resm-i bağ-bahçe hasılatından verilecek maktu' miktar 30 akçe olarak takdir edilmiş, bu miktar Sivastre karyesinin öşür hasılatına dahil edilmiştir⁴⁴.

Çelya Manastırı : 1548'de Kelemye nahiyesinin Katatorton (?) karyesi içinde bulunan manastır arazisinin çiftlik mukataatının senelik maktu' öşür bedeli 250 akçe olarak tespit edilmiştir ve bu miktar karye öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır⁴⁵.

Ayoyani Manastırı : 1548 tarihli tahrir kayıtlarında, Herse'nin Gozino karyesinde bulunduğu anlaşılan manastır arazisi içindeki çiftlik mukataası Papa Kostani isimli bir din adamının elindedir. Manastır mukataatının maktu' öşür bedeli, bağ-bahçe vergilerinden kesilecek miktar vs. senelik 200 akçe olarak takdir edilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Bu maktu' miktar Gozino karyesinin öşür hasılatına dahil edilerek yazılmıştır⁴⁶.

Limone Manastırı : 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarında ismi Kalonya'nın Dafye karyesinde geçen manastır, "der yed-i Metropolit" denilerek bir din adamının tasarrufunda bulunduğu belirtilmiştir fakat bu bir isim midir ya da din adamının ünvanı mıdır tam olarak bilemiyoruz. Manastır arazisi içinde olan çiftlik mukataasının, öşür bedeli, bağ bahçe resmi, zeytin resmi ve değirmen resmi için senelik takdir edilen maktu' miktar 140 akçedir. Fakat 1581

³⁹ TD 598, s. 76.

⁴⁰ TD 264, s. 135.

⁴¹ TD 598, s. 76.

⁴² TD 264, s. 136.

⁴³ TD 264, s. 142; TD 598, s. 118.

⁴⁴ TD 264, s. 155.

⁴⁵ TD 264, s. 161.

⁴⁶ TD 264, s. 217.

tarihinde bu miktarın 200 akçeye çıkarıldığı görülmektedir, hatta bir derkenâr düşülerek; “çiftlik-i mezkûr emr-i şerifle manastır-ı mezbûr rahiplerine mirî canibinden tapuya verilmiştir” denilerek, çiftliğin mülkiyet hakkının manastır rahiplerine devredildiği belirtilmiştir⁴⁷. Belirlenen maktu' miktarlar Dafye karyesinin öşür hasılatı ile birlikte kaydedilmiştir.

Senton (?) Manastırı : 1548 tarihinde Kalonya'nın Dafye karyesinde olduğu tespit edilen manastırın çiftlik mukataatının kimin tasarrufunda bulunduğu belirtilmemekle beraber, buranın senelik gelirinden elde edilecek öşür bedelinden maktu' olarak alınacak miktarın 30 akçe olduğu kaydedilmiştir⁴⁸. Bu miktar, Dafye karyesinin öşür hasılatı içinde yekuna katılmıştır.

Esteratko (Estraniko) Manastırı : 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarından anlaşıldığı üzere, Molova kazasının Likone karyesinde bulunan manastır arazisi içindeki çiftlik mukataasının öşür bedeli, bağ-bahçe resminden maktu' olarak alınacak miktar 170 akçe olarak belirlenmiştir. Çiftlik mukataası, manastırın rahibi Papa Ekno elindedir. 1581 kayıtlarında ise maktu' miktarın 180 akçeye çıkarıldığı görülmektedir ve bu miktar Likone karyesinin öşür hasılatına dahil edilmiştir⁴⁹.

Aleksandro Manastırı : 1548 ve 1581 tarihli tahrir kayıtlarından anlaşıldığı üzere, Molova'nın Laspone karyesinde bulunan manastır arazisinin mukataasından elde edilecek, senelik resm-i bağ-bahçe vs.den alınacak öşür bedeli maktu' olarak 200 akçe takdir edilmiştir. 1581 tarihli tahrir defterinde ise, bu manastırın çiftlik mukataasının, timarlı sipahilerden Muharrem Çelebi'nin tasarrufunda olduğu kayıtlıdır⁵⁰.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, ilk kurulduğu zamanlarında bir kara devleti iken, genişlemesi ve gittikçe güçlenmesiyle beraber, kıyılara ulaşmış ve nihayet denizlerde de kendisini göstermeye başlamıştır. Sahillerin ele geçirilmesi ile beraber, karaların denizden gelebilecek saldırılara karşı açık olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Bu durum Adalar denizinde daha bariz bir biçimde kendini hissettirmiştir. Çünkü bu deniz yüzlerce irili ufaklı adayı içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla Batı Anadolu kıyılarının güvenliğinin temini, kendisine çok yakın olan bu adaların ele geçirilmesi ile ancak sağlanabilirdi. Nihayet Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra bu amaca yönelik ilk girişimleri başlatan Padişah oldu. En dikkati çeken ada, Anadolu ana karasına en yakın ve büyük olanlardan biri Midilli adası idi. İstanbul'dan çıkan hac gemilerine ve ticaret gemilerine bir sığınma ve ikmal merkezi görebilecek bir konumdaydı. Sultan Mehmet hemen harekete geçerek adanın alınması girişimlerini başlattı. Büyük çaba ve gayretler sonucunda Midilli 1462 de alınmıştır. Adanın yerleşik ahalisi haliyle Ortodoks Hristiyan idi. Hristiyanların tabii olarak ibadet yerleri olan kilise ve manastırların bulunması kaçınılmaz idi. Sonraki süreçte devlet eliyle iskân siyasetine uygun olarak, Müslümanların da buraya göçürülmesi ile cami, sıbyan-mahalle mektebi ve mescit ihtiyacı kendini göstermiştir. İlk gelen Müslümanlar askeri sınıfa mensup görevlilerdi, yani Midilli kalesinin muhafızları idiler. Sonra

⁴⁷ TD 264, s. 219; TD 598, s. 86.

⁴⁸ TD 264, s. 219.

⁴⁹ TD 264, s. 222; TD 598, s. 126.

⁵⁰ TD 264, s. 223; TD 598, s. 128.

yıllar içinde sivil köylü ve çiftçiler de getirilip adaya iskân edildiler. Arşiv kayıtlarında görüldüğü üzere adada vakıf eserler az da olsa mevcuttur ve bunlar cami, muallimhane ve mescitlerin vakıflarıdır. Hristiyan manastırları çok olduğu için bunlara ait olan bağ bahçe gelirlerinden maktu olarak önceden belirlenmiş miktarda bir vergi devlet tarafından alınmıştır. Yine arşiv kayıtlarından görüldüğü üzere Hristiyan Müslüman ahali bu adada barış ve huzur içinde yaşamışlar, birbirlerinin hayat ve özgürlük alanlarına bir müdahalede bulunmamışlardır. Osmanlı yönetiminin adaleti ve eşitliği önceleyen anlayışı ile beraber uzun yıllar yan yana yaşamayı becerebilmişlerdir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya. (1994). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1993'e)*.
- Baltacı, Cahit. (1976). *XV. ve XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri*.
- Ducas. (1956). *Bizans tarihi (terc. VI.Mirmiroğlu)*. İstanbul.
- Ege Adalarının egemenlik devri tarihçesi (Haz. Heyet. Edit. Cevdet Küçük. (2001).*
- Erdoğan, M. Akif. (1998). *Beşşehir sancağı (1522-1584)*. Anadolu Matbaası.
- Erdoğan, M. Akif. (1998). Rodos adasında 1711 yılında tımar ve tımarlılar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25-48.
- Gürsu, S. Tanju. (1979). Tarihte batı Anadolu, Ege, Ege adaları. *Tarihte Batı Anadolu, Ege, Ege Adaları, Bildiriler I.* (ss. 335-341). Türk Tarih Kurumu.
- Katip Çelebi. (1980). *Tuhfetü'l Kibar fi Esfari'l Bihar*. İstanbul: Tercüman 1000 Temel Eser.
- Kemal, İbn.-i. (1991). *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter (haz.Şerafettin Turan)*. TTK.
- Kritovulos. (1328). *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı sani (çev. Karolide Efendi)*. Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası.
- Kurat, A. Nimet. (1987). *Çaka Bey* (ss. 58-80). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Mirmiroğlu, VI. (1946). *Fatih'in deniz savaşları ve donanması*. İstanbul: İstanbul Belediyesi, İstanbul Fethinin 500.Yıldönümünü Kutlama Yayınları.
- Neşri. (1991). *Kitab-ı Cihannüma (neşreden F.Reşit Unat, H. Köymen)*. TTK. Nr. 261, 264, 594, 598, 731.
- Ostrogorsky, G. (1991). *Bizans devleti tarihi (çev. Fikret İşıltan)*. TTK.
- Sadeddin, Hoca. (1992). *Tacü't Tevarih (Haz. İsmet Parmaksızoğlu)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Schneider, A. Maria. (1952). XV.yüzyılda İstanbul'un nüfusu. *Belleten* S. 61, ss. 42-43.
- Solakzade, M. H. (1989). *Solakzade Tarihi (Haz. Vahit Çabuk)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Şener, Mehmet. (1960). *Cami, TDVİA*.
- Tansel, Selahaddin. (1999). Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmet'in siyasi ve askeri faaliyeti. TTK.

Tekindağ, Ş. *Mahmud Paşa İA.*

Tekindağ, Şehabeddin. (1960). Adni Mahmud Paşa'ya ait bir tetkik münasebetiyle. *Bellekten, C. XXIV, S. (95)*, ss. 509-529.

Tezel, Hayati. (1973). Anadolu Türklerinin deniz tarihi. İstanbul: Deniz Basımevi.

Tursun Bey. (1977). *Tarih-i Ebu'l Feth*. İstanbul: Fetih Cemiyeti.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988). *Osmanlı Tarihi C. II.* TTK.

Wissowa, Paul. (1950). *Lesbos*. Real Encyclopedia.
